

Фізична реабілітація при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату як варіант педагогічної системи

Львівський державний університет фізичної культури (м. Львів)

Постановка наукової проблеми та її значення. Фізична реабілітація розвинулася в Україні як педагогічна спеціальність у галузі фізичної культури. При порушеннях діяльності опорно-рухового апарату її основним засобом впливу на пацієнта потрібно вважати фізичні вправи, що підтверджено низкою досліджень.

Визначаючи фізичну реабілітацію як «комплекс заходів, скерований на відновлення втраченої або послабленої функції після захворювання або травми» та різновидність фізичного виховання, Т. Ю. Круцевич зауважує, що зміна фізичних можливостей людини в цьому напрямі є педагогічним процесом [1]. На думку В. П. Мурзи, головною групою засобів фізичної реабілітації є фізичні вправи [2]. Г. Є. Верич зі співавторами називає фізичні вправи першими в переліку основних засобів фізичної реабілітації [3]. Л. П. Сущенко також пов'язує реабілітацію із застосуванням фізичних вправ для відновлення пошкоджених підсистем організму людини [4]. В. П. Мурза та В. М. Мухін зазначають, що методика застосування фізичних вправ у реабілітації повинна ґрунтуватися на основних дидактичних принципах (свідомості та активності, наочності, доступності й індивідуалізації, систематичності, міцності) [2; 5]. А. С. Вовканич уважає фахівців із фізичної реабілітації педагогами у сфері відновлення чи переробки рухової діяльності неповноправних осіб [6].

Визнаною методологічною основою вивчення сучасних педагогічних формацій є системний підхід. Його цінність визначається орієнтацією на розкриття цілісності педагогічного процесу, компонентів і механізмів, які його забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складних процесів і зведення їх у єдину цілісну систему [7].

Галузь фізичної реабілітації ще очікує на проведення системних досліджень. Одне з небагатьох, яке вдалося виявити, – це спроба М. Я. Романишина (2010) сформулювати системне визначення фізичної реабілітації. Науковець наголошує на важливості системного підходу в практичній діяльності реабілітолога. Однак запропонований опис лише повторює загальне визначення поняття «система» й не відображає специфіку фізичної реабілітації [8].

Учені галузі, застосовуючи термін «системність», часто мають на увазі комплексний або всебічний підхід. Причина цього – відсутність наукового визначення основних системних понять у фізичній реабілітації. Тому постала потреба проаналізувати особливості педагогічних систем та з цих позицій описати фізичну реабілітацію.

Роботу виконано в межах Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 роки за темою 4.2 «Фізична реабілітація неповносправних з порушеннями діяльності опорно-рухового апарату» (керівник теми – проф. А. С. Вовканич, номер держреєстрації – 0111U006471).

Мета дослідження – виявити особливості педагогічних систем та описати фізичну реабілітацію як педагогічну систему.

Методи дослідження – аналіз літературних джерел, системний аналіз, метод аналогій, метод аналогій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Усі системи включно з педагогічними як форма цілісності мають функціонально-морфологічну структуру, своєрідний каркас, системний скелет, який у кожній конкретній системі наповнюється конкретним змістом. Ця так звана функціонально-морфологічна системна структура є інваріантом (незмінною ознакою) усіх систем, незалежно від їхньої природи. Саме вона забезпечує цілісність системи, незалежно від її предметно-змістового наповнення. Тому застосування системного підходу в педагогіці загалом та в дидактиці зокрема є виправданим [9].

Сучасну педагогіку прийнято розглядати як комплекс наук про виховання людини. Одним зі складників цього комплексу є дидактика, яка вивчає процес навчання.

Системний підхід у педагогіці дає змогу розглядати педагогічний процес щодо його структури, змісту, функцій, сукупності методів, системних зв'язків [10]

Отже, із позиції системного підходу фізичну реабілітацію допустимо трактувати як варіант педагогічної або дидактичної системи. Це припущення спонукало нас детальніше вивчити особливості зазначених систем.

Педагогічну систему можна вважати організованим об'єктом, з участю якого здійснюється управління процесом передачі й засвоєння соціального досвіду. Дидактична система належить до педагогічних систем; це організований об'єкт, за допомогою якого вчитель забезпечує управління процесом передачі й засвоєння учнями системи знань [9].

Н. В. Кузьміна розглядає педагогічний процес як керований, що відбувається через виконання великої кількості педагогічних завдань, що підпорядковані цілі (меті) системи [11].

Головним системоутворювальним чинником педагогічних систем постає соціально задана мета, яка повинна буди педагогічно обміркованою, дидактико-методично конкретизованою та технологічно реалізованою [12].

О. Т. Проказа серед специфічних ознак педагогічних систем визначає такі:

1. Педагогічні системи є системами соціальними, оскільки існують на підґрунті взаємодій людей як суб'єктів педагогічної та навчально-пізнавальної діяльності;
2. Педагогічні системи багаторівневі та поліструктурні;
3. Ці системи можуть моделюватися як закриті, тоді вони кібернетичні (інформаційні) й керуються певними інформаційними чинниками при обміні діяльностями;
4. Водночас в іншому аспекті ці системи є відкритими, на них хаотично впливає зовнішнє середовище, породжуючи певний порядок, а тому водночас (але в іншому розумінні) педагогічні системи синергетичні;
5. Педагогічні системи здатні розвиватися на підґрунті внутрішніх суперечностей, оскільки в них циркулює не лише інформація, але й ентропія (невизначеність, варіативність);
6. Кооперація, координація та інтеграція міжсуб'єктних відносин у педагогічних системах визначається єдністю активності та спілкування [12].

Досліджуючи особливості педагогічного процесу, учені розкривають його як динамічну систему з такими основними ознаками:

1. Компоненти, які можна розглядати у відносній ізольованості, поза зв'язками з іншими процесами та явищами;
2. Внутрішня структура зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами;
3. Певний рівень цілісності, коли система, завдяки взаємодії компонентів, одержує інтегральний результат;
4. Системоутворювальні зв'язки, що об'єднують компоненти як блоки, частини в єдину систему;
5. Взаємозв'язок з іншими системами [13].

Будучи системою соціальною, фізична реабілітація при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату має соціально орієнтований системоутворювальний чинник – відновлення рухових функцій, активності й здоров'я хворих та неповносправних осіб. Їй властиві всі ознаки соціальних та педагогічних систем, такі як соціально важлива мета (ціль реабілітації), поліструктурність (різноманіття внутрішніх зв'язків), відкритість до зовнішнього середовища (обмін інформацією із системою охорони здоров'я), внутрішня невизначеність (варіативність реабілітаційних процесів), координація та кооперація між суб'єктами (лікар, реабілітолог, пацієнт).

На сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «педагогічна система». Тривалий час у якості педагогічної системи окремо виступали навчальний процес, засоби, методи, організаційні форми навчання [7].

В. Беспалько, розглядаючи педагогічну систему як головну підсистему освітньої системи, включає до її складу такі елементи (компоненти):

- учні;
- цілі їх навчання;
- зміст навчання;
- процес навчання;
- організаційні форми;
- засоби навчання [14].

Поряд з учнями (або студентами) важливим елементом педагогічної системи є викладачі. Вивчення педагогічної системи повинно відбуватися з урахуванням їх ролі як суб'єктів навчального процесу. На думку І. Андрощук, студенти та педагоги є головними, але не єдиними елементами педагогічної системи, яка повинна включати такі компоненти:

- цілі,
- діяльність викладача,
- діяльність студента,
- освітнє середовище,
- технологія навчання,
- зміст.

Система як цілісний об'єкт активно впливає на свої компоненти, у результаті чого вони отримують інші якості, піддаються кількісним і якісним перетворенням. Між компонентами системи існують прямі (педагог – студент) і зворотні (студент – педагог) зв'язки [7].

Н. В. Кузьміна розглядає педагогічну систему як множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, що підпорядковані меті виховання, освіти та навчання підростаючого покоління й дорослих людей. Дослідниця виділяє такі структурні компоненти в педагогічних системах:

- навчальна інформація;
- засоби педагогічної комунікації (методи, форми, засоби навчання та виховання);
- учні;
- педагоги;
- мета.

Структурні компоненти педагогічних систем пов'язані функціональними компонентами, основними з яких є такі:

- проектувальний (прогностичні);
- конструктивний;
- комунікативний;
- організаторський;
- гностичний [15].

Н. В. Кузьміна зазначає, що взаємодія структурних компонентів проявляється через функціональні, коли на певному етапі розвитку педагогічної системи один зі структурних компонентів превалює, підпорядковуючи дію решти для власної активізації. Кожен функціональний компонент у життєдіяльності системи виконує чітко визначене специфічне завдання, від чого залежить успішність розвитку системи [16, 51–63]. Однак нам не зовсім зрозуміло, що в цьому контексті потрібно розуміти під терміном «розвиток системи», адже він фактично означає зміну цілі системи. Імовірно, автор мала на увазі «функціонування системи».

Характеристика функціональних компонентів педагогічних систем представляє особливий інтерес для подальшого дослідження системи фізичної реабілітації, тому зупинимося на цьому питанні детальніше.

Проектувальний (прогностичний) компонент пов'язаний із перспективним плануванням. Це система дій, за допомогою яких на різних рівнях повинні виконуватися різні завдання для досягнення мети педагогічної системи.

Конструктивний компонент пов'язаний із відбором та композиційною побудовою всього того, що попередньо спроектовано й сплановано. Проектувальний та конструктивний компоненти створюють умови для успішної організаторської діяльності.

Організаторський компонент вибудовується з проектувального та конструктивного. «Організаторські дії доцільні, якщо в них втілюється проектувальний результат і конструкторська задумка», – уважає Н. В. Кузьміна [16, 110]. Організаторський компонент полягає в конкретних діях, спрямованих на організацію в часі та просторі педагогічно спрямованої діяльності відповідно до принципів і правил, які повинні задовольняти та забезпечувати функціонування педагогічної системи.

Комунікативний компонент уключає дії, пов'язані зі встановленням педагогічно доцільної взаємодії викладачів і студентів, підтримання їхніх позитивних відносин.

Гностичний компонент пов'язаний із накопиченням нових знань, які стосуються основних структурних компонентів педагогічної системи, пошуком нових наукових знань і їх спрямуванням на подальше вдосконалення педагогічної системи [17].

Фізичну реабілітацію коректно вважати об'єктом, оскільки вона є складовою частиною інших систем, зокрема охорони здоров'я. Водночас це система-процес, бо не містить предметів, блоків і вузлів. Елементи таких систем складають операції над об'єктами для досягнення визначених змін. Послідовність операцій і є системою-процесом [18].

Отже, фізична реабілітація при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату – це організований об'єкт (і водночас система), за допомогою якого фізичний реабілітолог забезпечує управління процесом відновлення рухових функцій, активності та покращення здоров'я пацієнта.

Структурні й функціональні компоненти (елементи) фізичної реабілітації є наближеними до таких у педагогічних і дидактичних системах.

Структурними компонентами є такі:

- мета (ціль) реабілітації;
- діяльність фізичного реабілітолога;
- діяльність пацієнта;
- засоби, методи та форми реабілітації;
- фахова реабілітаційна інформація.

Названі вище компоненти можуть бути розглянуті як підсистеми або елементи залежно від завдань дослідження.

Що стосується функціональних компонентів системи фізичної реабілітації, то проектувальна діяльність реабілітолога повинна координуватися з діяльністю лікуючого лікаря та лікаря ЛФК згідно з посадовими інструкціями [19], а також узгоджуватися з пацієнтом.

Проектувальний (прогностичний) компонент стосується планування й координації діяльності фізичного реабілітолога з діяльністю пацієнта, лікуючого лікаря та інших членів реабілітаційної команди.

Конструктивний компонент системи фізичної реабілітації реалізується за посередництва підбору фахівцем засобів і методів реабілітації.

Організаторський компонент ґрунтується на проектувальному й конструктивному та реалізується конкретними реабілітаційними заходами. Фізичний реабілітолог проводить реабілітаційні заняття з пацієнтом, попередньо визначивши їх форму, частоту, тривалість і місце проведення. За необхідності, він залучає до реабілітаційних заходів асистентів, родичів та опікунів.

Комунікативний компонент полягає в налагодженні ефективної співпраці між реабілітологом і пацієнтом для досягнення мети (цілі) функціонування системи.

Гностичний компонент передбачає неперервне здобуття реабілітологом нових знань для професійного вдосконалення. Здатність фахівця провадити науково обґрунтовану практичну діяльність та правильно трактувати інформацію, що надходить від інших учасників реабілітаційного процесу, визначатиме ефективність функціонування всієї системи фізичної реабілітації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Єдиного визначення поняття «педагогічна система» не існує. Водночас науковці дотримуються близьких поглядів на структурні та функціональні компоненти педагогічних систем.

За основними ознаками фізичну реабілітацію можна розглядати як варіант педагогічної або дидактичної системи.

Запропоноване визначення системи фізичної реабілітації при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату не варто трактувати як єдино можливе та остаточне. Структурні й функціональні компоненти фізичної реабілітації потребують подальшого вивчення та конкретизації з позиції системного підходу.

Джерела та література

1. Теория и методика физического воспитания : в 2 т. / под. ред. Т. Ю. Кривецвич. – Т. 1. – Киев : Олимп. лит., 2003. – 423 с.
2. Мурза В. П. Фізична реабілітація : навч. посіб. / В. П. Мурза. – К. : Орлан, 2004. – 559 с.
3. Актуальные вопросы содержательной коррекции преподавания физической реабилитации в высших учебных заведениях : материалы Междунар. науч.-метод. конф. / [Г. Е. Верич, С. К. Клименко, Т. П. Гусев и др.]. – Белгород : Изд-во БелГТАСМ, 2002. – С. 46–48.
4. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 442 с.
5. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / В. М. Мухін. – К. : Олімп. л-ра, 2005. – 472 с.
6. Вовканич А. С. З досвіду розробки навчального плану спеціальності «Фізична реабілітація» / А. С. Вовканич // Нові погляди на проблеми епідеміології, етіопатогенезу, діагностики і лікування розсіяного склерозу та можливості його реабілітації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, 1998. – С. 63–65.
7. Андрощук І. Реалізація системного підходу в навчальному процесі як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / І. Андрощук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 7. – С. 8–14. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2013_7_3.pdf
8. Романишин М. Я. Принцип системності фізичної реабілітації / М. Я. Романишин // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. – Рівне, 2010. – Вип. 7. – С. 298–304.
9. Малафійк І. В. Побудова моделі функціональної структури морфологічних компонентів системи знань школярів / І. В. Малафійк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : Рівненський держ. гуманіт. ун-т, 2000. – Вип. 11. – С. 107–110.
10. Фокшек А. В. Системний та синергетичний підходи у моделюванні сучасного педагогічного процесу [Електронний ресурс] / А. В. Фокшек // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія : Педагогіка. – 2011. – № 6. – Режим доступу : <http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/464>
11. Кузьмина Н. В. Системный подход в педагогических исследованиях / Н. В. Кузьмина // Методология педагогических исследований / под ред. А. И. Пискунова, Г. В. Воробьева. – М. : НИИ ОП АПН СССР, 1980. – С. 82–117.
12. Проказа О. Т. Системний підхід до побудови теорії цілісного педагогічного процесу (ЦПП) [Електронний ресурс] / О. Т. Проказа. // Науковий вісник Донбасу. – 2012. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2012_4_37.pdf

13. Зязюн І. А. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : кол. моногр. / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вид-во «Віпол», 2000. – С. 112.
14. Безпалько В. П. Основи теорії педагогічних систем / В. П. Безпалько. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1977. – С. 12.
15. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования / под ред. Н. В. Кузьминой. – Л. : [б. и.], 1980. – 180 с.
16. Кузьмина Н. В. Системный подход в педагогическом исследовании / Н. В. Кузьмина // Педагогика и психология / Н. В. Кузьмина. – М. : МПГУ, – 1991.
17. Букач М. М. Системний підхід як засіб організації адаптаційно-реабілітаційної роботи студентів з обмеженими можливостями в умовах університетської освіти / М. М. Букач // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Сер. : Педагогіка. – 2009. – Т. 112. – Вип. 99. – С. 129–135.
18. Коваленко І. І. Вступ до системного аналізу : навч. посіб. / І. І. Коваленко, П. І. Бідюк, О. П. Гожий. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2004. – 146 с.
19. Наказ МОЗ України від 29.03.2011 № 176 «Про затвердження примірних посадових інструкцій та кваліфікаційних характеристик з метою поліпшення лікарсько-фізкультурної служби в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/docfiles/N176_dod.pdf

Анотації

У статті наголошено на важливості системного підходу у вивченні педагогічного процесу та узагальнено основні ознаки педагогічних систем. Проаналізовано сучасні підходи до опису педагогічних систем. Установлено, що у фізичній реабілітації не визначено основні системні поняття. Описано фізичну реабілітацію як педагогічну систему. Запропоновано варіант визначення системи фізичної реабілітації, окреслено її системоутворювальний чинник, структурні та функціональні компоненти. Підкреслено важливість подальшого вивчення структурних і функціональних компонентів системи фізичної реабілітації.

Ключові слова: педагогічна система, система фізичної реабілітації, компоненти системи.

Андрей Герцык. Физическая реабилитация при нарушении деятельности опорно-двигательного аппарата как вариант педагогической системы. В статье отмечается важность системного подхода к изучению педагогического процесса и обобщены основные признаки педагогических систем. Проанализированы современные подходы к описанию педагогических систем. Установлено, что в физической реабилитации не определены основные системные понятия. Описана физическая реабилитация как педагогическая система. Предложен вариант определения системы физической реабилитации, очерчены ее системообразующий фактор, структурные и функциональные компоненты. Подчеркнута важность дальнейшего изучения структурных и функциональных компонентов системы физической реабилитации.

Ключевые слова: педагогическая система, система физической реабилитации, компоненты системы.

Andrii Hertsyk. Physical Rehabilitation in Cases of Locomotor Disorders as a Variant of the Pedagogical System. In the article it is stressed the importance of a systematic approach in studying the pedagogical process and summarizing the main characteristics of pedagogical systems. It is analyzed the modern approaches to describing the pedagogical systems. It was established that in physical rehabilitation the key systemic concepts were not defined. Physical rehabilitation as a pedagogical system was described. It was offered the variant of definition of physical rehabilitation, system-forming factor, structural and functional components were outlined. It was stressed the importance of further investigation of the structural and functional components of the system of physical rehabilitation.

Key words: pedagogical system, system of physical rehabilitation, system components.